

03

คุณภาพชีวิตและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อการลดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตจาก ความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลี้ จังหวัดลำพูน QUALITY OF LIFE AND PUBLIC POLICY FOR REDUCING DEGRADATION IN THE LI RIVER, LUMPHUN

สามารถ ใจเตี้ย ^{a,✉} ชวลิต วโรดมรังสิมันต์ ^b ทาวร มาตัน ^c และพีรญา อึ้งอุตรภักดิ์ ^d

^a คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

^b คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

^c คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

^d คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Samart Jaitae ^{a,✉}, Chaowalit Warodomrungsimun^b, Tavon Maton^c and Piraya Aungudornpukdeec^d

^a Faculty Science and Technology Chiang Mai Rajabhat University

^b Faculty of Public Health, Mahidol University

^c Faculty of Public Health, Ramkhamheang University

^d Faculty of Public Health, Naresuan University

บทคัดย่อ

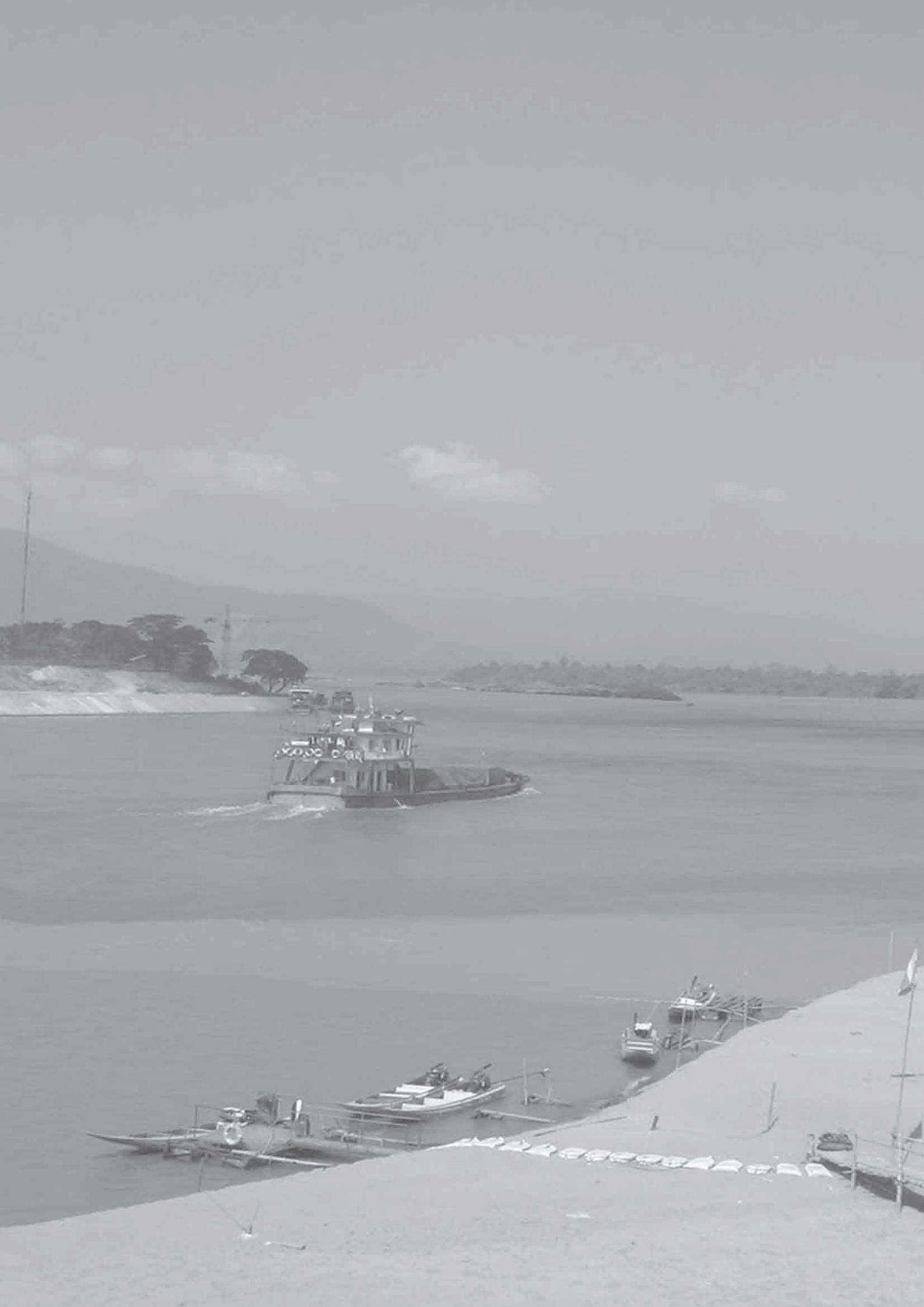
การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำลิและร่วมกันจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ใช้กระบวนการวิจัยแบบผสมผสานวิธี กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลิ จำนวน 364 ครัวเรือน และตัวแทนเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ ผู้นำชุมชนและประชาชน จำนวน 22 คน รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และกระบวนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามใช้สถิติเชิงพรรณนา ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และกระบวนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา พบว่า ระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.26 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.25) ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบายพบว่า ควรสร้างเสริมกิจกรรมและสร้างแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ และการสร้างกฎ กติกาชุมชนบนฐานแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม สร้างความเข้าใจและสะท้อนสภาพปัญหาคุณภาพน้ำผ่านการให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ และพัฒนาแนวทางการใช้ประโยชน์แม่น้ำลิในอนาคตโดยชุมชน รวมถึงการพัฒนาโครงการด้านการท่องเที่ยวโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

คำสำคัญ : คุณภาพชีวิต ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ประชาชนริมฝั่ง แม่น้ำลิ

ABSTRACT

The objective of this study was to investigate the quality of life among the people that had settled along the Li River in Lumphun Province in Thailand and to develop public policy for reducing river degradation. The study used a mixed-methods approach, and the sample group was the people that had settled along the Li River. The sample size was 364 households in the communities and data were collected using questionnaires, in-depth interviews, and focus and stakeholder group operational seminars. Data were analyzed with descriptive statistics and content analysis. The results showed that the total quality of life was at a moderate level (mean = 3.26; S.D. = 0.25). Regarding policy recommendations, it is suggested that people participate in local activities and learning, formulate community rules on the concept of cultural ecology, understand the concept of water degradation, and explain the idea of water quality through the education of the youth. In addition, LI River utility in the future should be developed by the community, including improvement of tourism projects by the local government.

Keywords : Quality of life, Public policy, People settlement, Li River

บทนำ

ระบบนิเวศแหล่งน้ำจืดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบสังคมมนุษย์ ภัยคุกคามที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน้ำจืดและทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพในแหล่งน้ำที่สำคัญโดยเฉพาะมลพิษทางน้ำและการเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลของแม่น้ำโดยการสร้างเขื่อน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการใช้ที่ดินซึ่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ (Juergen, 2011) จะเห็นได้ว่าแหล่งน้ำจืดในโลกกำลังประสบปัญหาทั้งปริมาณน้ำที่ลดลงและคุณภาพน้ำเสื่อมสภาพ ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาสาเหตุของปัญหาทรัพยากรน้ำมาจากการที่ชุมชน โรงงานอุตสาหกรรมและระบบการผลิตด้านการเกษตรปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำโดยไม่ผ่านการบำบัด และกลุ่มประเทศที่กำลังขยายฐานการผลิตด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมทำให้การใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น ในทวีปเอเชียปัญหาแหล่งน้ำส่วนใหญ่เกิดจากนโยบายของภาครัฐที่ต้องการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบกับประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดินจากการปนเปื้อนของสารมลพิษทางน้ำเพิ่มขึ้น (Vickie, 2011) การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อความต้องการการใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภคของประชากรโลก (WHO, 2014) โดยเมื่อแหล่งน้ำธรรมชาติทุกแห่งทั้งแหล่งน้ำผิวดินและแหล่งน้ำใต้ดิน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่มนุษย์จะต้องสัมผัสและนำมาใช้ในการอุปโภค บริโภค ต้องรับเอาสิ่งปนเปื้อนทั้งสารเคมีและเชื้อโรค ปรากฏการณ์เหล่านี้จะก่อให้เกิดกลุ่มโรคหรือความเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับน้ำ (Water – related diseases) ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพชีวิตโดยเฉพาะมิติทางสุขภาพจะมีความเชื่อมโยงกับมิติทางด้านทรัพยากรที่เอื้อให้ปัจจัยสี่โดยนำทรัพยากรมาผ่านแบบหรือวิธีการที่เหมาะสม สร้างคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพและการดำรงชีวิต ทั้งนี้มนุษย์จะได้รับผลกระทบจากการสัมผัสน้ำเสียโดยการติดเชื้อที่ผิวหนัง โรคทางเดินอาหาร กล้ามเนื้ออ่อนแรง ซึ่งการสัมผัสน้ำเสียจะเกิดขึ้นขณะทำงานในภาคเกษตรกรรม การอาบน้ำ การซักเสื้อผ้า สถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นสวนทางกับความต้องการการใช้น้ำที่เพิ่มขึ้นทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน รวมถึงแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน (de Graaf, van Beek, Wada & Bierkens, 2014)

แม่น้ำลี้เป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของจังหวัดลำพูนทางด้านทิศใต้ และเป็นแม่น้ำสายเดียวที่มีแหล่งกำเนิดในจังหวัดลำพูนเส้นทางลำน้ำมีความยาวประมาณ 180 กิโลเมตรเป็นสาขาของแม่น้ำปิงที่มีต้นน้ำเกิดจากดอยสบบเป็ม อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน แล้วไหลลงมาทางใต้จนถึงใกล้อำเภอลี้แล้วไหลวกขึ้นไปทางเหนือซึ่งแม่น้ำสายนี้ได้ไหลผ่านอำเภอลี้และอำเภอบ้านโฮ่งจากนั้นไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปบรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านวังสะแกง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน ขอบเขตพื้นที่ลุ่มบริหารจัดการแม่ลี้ มีพื้นที่ประมาณ 2,079.65 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ 1,299,781.25 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ใน 5 อำเภอ 15 ตำบล ของจังหวัดลำพูน การใช้ประโยชน์ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำลี้ซึ่งมีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงใช้ประโยชน์ตอนต้น (เขตอำเภอทุ่งหัวช้าง) ของแม่น้ำเพื่อการอุปโภคและการเกษตร ส่วนตอนกลาง (เขตอำเภอลี้) และตอนท้าย (เขตอำเภอบ้านโฮ่งและอำเภอเวียงหนองล่อง) เป็นกลุ่มคนพื้นเมืองใช้ประโยชน์ด้านอุปโภค บริโภคและการเกษตร ทั้งนี้พื้นที่ลุ่มน้ำสาขาแม่ลี้มีโครงการด้านชลประทานขนาดเล็กทั้งหมด 134 โครงการ (Ping River Basin Committee, 2011) สภาพของแม่น้ำลี้ประสบปัญหาความเสื่อมสภาพทั้งคุณภาพน้ำ ภาวะอุทกภัยและปริมาณน้ำที่ลดลงอย่างมากในช่วงฤดูแล้ง (Maetuen Municipality, 2010) แม่น้ำลี้ยังถูกจัดให้เป็นแม่น้ำที่เสี่ยงต่อการเกิดมลพิษทางน้ำระดับสูงของภาคเหนือ พื้นที่ริมตลิ่งยังเกิดการบุกรุกพื้นที่เพื่อการเกษตร(สวนลำไยและสวนมะม่วง) ดินเกิดการชะล้างพังทลายสูงเนื่องจากป่าไม้บริเวณต้นน้ำเสื่อมสภาพมากทำให้มีตะกอนถูกพัดลงสู่แหล่งน้ำมากขึ้น และถูกพัดพาไปตกตะกอนบริเวณหน้าฝายคอนกรีตทำให้ฝายต้นเงินไม่สามารถกักน้ำและผันน้ำได้เต็มประสิทธิภาพ นอกจากนี้ในพื้นที่ริม

ตลิ่งยังมีการทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูล (Jaitae & Warodomrungsimun, 2013) ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลี้ และร่วมกันพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อกำหนดมาตรการในการบรรเทาผลกระทบจากความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลี้

ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

การวิจัยฉบับนี้ใช้กระบวนการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed method) เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับคุณภาพชีวิตในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่จะนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เหมาะสมกับพื้นที่แบ่งการศึกษาได้ดังนี้

1. การศึกษาระดับคุณภาพชีวิต ผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาเชิงสำรวจชนิดการสำรวจแบบภาคตัดขวาง (Cross sectional survey) มีกระบวนการศึกษาดังนี้

พื้นที่ พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลี้ ระยะ 0 – 10 กิโลเมตรตลอดลำน้ำลี้ ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอ ของจังหวัดลำพูน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลี้ ระยะ 0 – 10 กิโลเมตรตลอดลำน้ำลี้ ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2554 จำนวน 36,442 หลังคาเรือน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาถูกคัดเลือกมาจากกลุ่มประชากรโดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้น (Multistage random sampling) การคำนวณขนาดตัวอย่าง คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการคำนวณขนาดตัวอย่างจากสูตรของ Lemeshow, Hosmer Jr, Janelle & Stephen (1990) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 364 ครัวเรือน

เครื่องมือ ประกอบด้วย

1. แบบสอบถามระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ข้อคำถามประกอบด้วยคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ คุณภาพด้านจิตวิญญาณ คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม (Jongudomkan et al., 2010; NIDA Research Center, 2012; WHOQOL – BREF – THAI) ลักษณะแบบสอบถามเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามแบบของ Likert Scale แบบสอบถามแต่ละข้อมีคะแนนตั้งแต่ 1- 5 คะแนน มีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.84

2. แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับผลกระทบของการใช้ประโยชน์และความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลี้ต่อคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ คุณภาพด้านจิตวิญญาณ คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม

การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลี้ วิเคราะห์โดยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ข้อมูลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากนั้นจึงทำการสรุปเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษรและตรวจสอบความถูกต้องกับผู้เชี่ยวชาญ

2. การพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการลดผลกระทบจากความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลี้ต่อคุณภาพชีวิต

การศึกษาระยะนี้ใช้กระบวนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder group operational seminar) ประกอบด้วยการจัดลำดับความสำคัญของผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ร่วมกันจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการลดผลกระทบจากความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลี้ต่อคุณภาพชีวิต (ต้นน้ำ กลางน้ำ ท้ายน้ำ)

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง) ประกอบด้วย ตัวแทนจากหน่วยจัดการต้นน้ำแม่ลี้ จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอลี้ จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอบ้านโฮ่ง จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 2 จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนจากเทศบาลตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จำนวน 1 ท่าน และตัวแทนจากนักวิชาการ จำนวน 2 ท่าน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (กลุ่มประชาชน) ประกอบด้วย กำนัน จำนวน 1 ท่าน สมาชิกสภาเทศบาลตำบลบ้านโฮ่ง จำนวน 1 ท่าน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 ท่าน ตัวแทนจากกลุ่มรักษาน้ำลี้จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนประชาชน จำนวน 10 ท่าน และตัวแทนจากนักวิชาการ จำนวน 2 ท่าน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

เครื่องมือ เป็นแบบบันทึกการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลี้ พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับคุณภาพชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.26 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.25) โดยมีคุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณ (ความเป็นห่วงและห่วงหาแนแม่น้ำลี้ ความเอื้ออาทรต่อบุคคลอื่น) ระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.02 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.53) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติ การลดความขัดแย้งด้านทรัพยากรน้ำ) ระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.84 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.51) ด้านร่างกาย (ความเจ็บปวดตามร่างกาย ความผิดปกติของระบบทางเดินอาหาร การออกกำลังกาย การเข้าถึงบริการสุขภาพ) ระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.11 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.39) ด้านจิตใจ (ความพึงพอใจในชีวิตปัจจุบัน ความเครียด ความสิ้นหวัง) ระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.00 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.47) และด้านสิ่งแวดล้อม (ความเหมาะสมและเพียงพอของแหล่งน้ำ การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และการจัดการแหล่งน้ำ การรับข้อมูลข่าวสารด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ)ระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 2.47 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.44) ดังนำเสนอในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลี้

ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต	N = 364		ระดับคุณภาพชีวิต
	$\bar{x}$	(S.D.)	
ด้านร่างกาย	3.11	0.39	ปานกลาง
ด้านจิตใจ	3.00	0.47	ปานกลาง
ด้านจิตวิญญาณ	4.02	0.53	มาก
ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม	3.84	0.51	มาก
ด้านสิ่งแวดล้อม	2.47	0.44	น้อย
รวมเฉลี่ย	3.26	0.25	ปานกลาง

ทั้งนี้คุณภาพชีวิตด้านร่างกายอยู่ในระดับปานกลางอาจเนื่องมาจากวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนที่ต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด และบางพื้นที่ไม่สามารถเข้าถึงการบริการสุขภาพที่เหมาะสมและเพียงพอ รวมถึงการใช้ประโยชน์แม่น้ำลำเพื่อการอุปโภค บริโภคได้ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเกิดปัญหาสุขภาพโดยเฉพาะการเกิดผดผื่นบริเวณมือและตามร่างกาย

คุณภาพชีวิตด้านจิตใจอยู่ในระดับปานกลางอาจเนื่องมาจากความไม่เพียงพอของรายได้ที่ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพากระบวนการผลิตภาคเกษตรทั้งพืชไร่และพืชสวน บางฤดูกาลผลิตไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างเต็มศักยภาพ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวที่มีการแข่งขันทั้งด้านเศรษฐกิจสถานะของเครือญาติ

คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณอยู่ในระดับมากอาจเนื่องมาจากวิถีชุมชนที่เป็นชุมชนดั้งเดิมและต้องดำรงอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของแม่น้ำลำที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตร และพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลำและคลองส่งน้ำตามธรรมชาติเพื่อการพาณิชย์และการอยู่อาศัยของประชาชน ปรากฏการณ์เหล่านี้อาจทำให้ประชาชนรู้สึกหวงแหนและกลัวการสูญเสียสภาพของแม่น้ำลำที่จะเปลี่ยนแปลงไป

คุณภาพชีวิตด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในระดับมากอาจเนื่องมาจากโครงสร้างทางวัฒนธรรม ประเพณี และทัศนคติในการดำเนินชีวิตของประชาชนที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และการยึดแนวปฏิบัติตามแบบแผนความเป็นวิถีล้านนา

ส่วนคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับน้อยอาจเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำลำทั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเกิดอุทกภัยที่เพิ่มความรุนแรงและเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลำ รวมถึงความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประชาชน

นอกจากนี้ยัง พบว่า ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมในแม่น้ำลำทั้งการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำหน้าฝายทดน้ำ คลองส่งน้ำตามธรรมชาติและคลองส่งน้ำที่สร้างขึ้นใหม่ที่ไหลผ่านเขตชุมชนหนาแน่นมีความขุ่นและมีสีดำในฤดูแล้ง ปริมาณสัตว์น้ำลดลงเกิดบาดแผลตามตัวไม่สามารถนำมาใช้ในการประกอบอาหารได้ และการพัฒนาสาธารณูปโภคโดยเฉพาะการจัดหาระบบประปาหมู่บ้านในพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเป็นชุมชนกะเหรี่ยงยังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ รวมถึงระบบประปาหมู่บ้านทั้งพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำที่ใช้อยู่ในปัจจุบันขาดการดูแลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บางครัวเรือนยังมีข้อจำกัดในเรื่องการเข้าถึงที่ดินทำกินที่ต้องเช่า นอกจากนี้ประชาชนยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแม่น้ำลำทั้งปริมาณและคุณภาพของแม่น้ำลำที่ไม่สามารถคาดเดาได้ถึงแม้บางโอกาสมีโครงการที่รัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนดขึ้นแต่ก็มีได้ก่อให้เกิดผลดีกับประชาชนเพราะการนำไปปฏิบัติขาดประสิทธิภาพและขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พบว่า

ต้นน้ำ (อำเภอทุ่งหัวช้าง) การสร้างกฎกติกาซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่จะเสริมแรงปฏิบัติให้สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำลำและแม่น้ำลำได้ แต่ต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญ คือ ที่มาของกฎแต่ละข้อกำหนดที่ตั้งขึ้นต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทั้งทางวัฒนธรรมและการประกอบอาชีพ ทั้งนี้การกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ นั้นต้องตั้งอยู่บนฐานความ

รู้สึกหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นนามธรรมนี้ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความกลัวและยังเป็นสิ่งต้องรองเพื่อสนองตอบความคาดหวังของตนเอง ครอบครัวและชุมชน โดยเฉพาะเรื่องผีป่า ผีขุนห้วย ผีขุนน้ำ ถ้าผู้ใดไม่เคารพจะส่งผลให้ตนเองหรือครอบครัวหรือสมาชิกในชุมชนได้รับความเดือดร้อนไม่สามารถทำมาหากินได้อย่างปกติสุข แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเหล่านี้ได้สะท้อนความสำคัญของแม่น้ำลี้ต่อวิถีชีวิตของประชาชนลุ่มน้ำลี้ที่ยังต้องพึ่งพาแม่น้ำลี้ในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ยังมีประเพณีการแห่ช้างเผือกที่ภาคประชาชนบางกลุ่มพยายามรื้อฟื้น และสร้างแนวทางการส่งเสริมให้เยาวชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เล่าผ่านวิถีการดำเนินชีวิตควบคู่กับแม่น้ำลี้ในอดีต

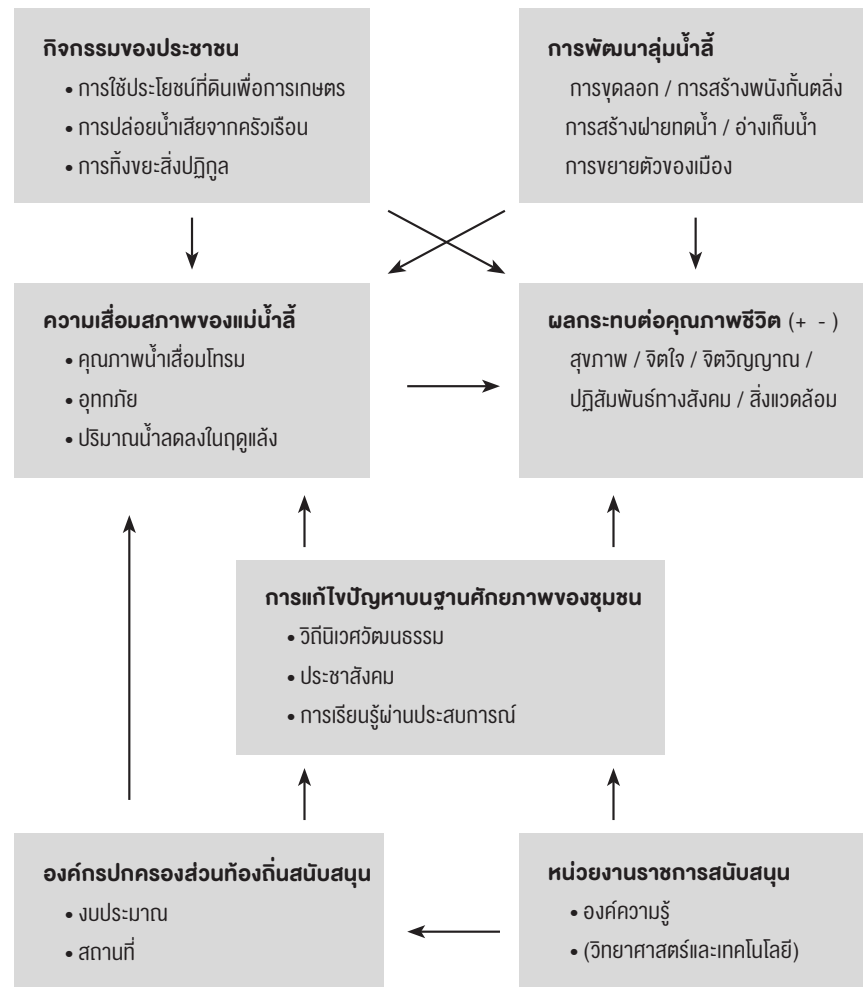
กลางน้ำ (อำเภอลี้) การที่จะแก้ไขปัญหาให้ยั่งยืนและประสบความสำเร็จ ประชาชนจะต้องก่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างแท้จริง ทั้งนี้ในปัจจุบันบทบาทและอำนาจหน้าที่การดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำในแม่น้ำลี้ยังเป็นแนวทางที่ผลักดันโดยภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นแต่เพียงฝ่ายเดียว ในส่วนของภาคประชาชนมีกลุ่มรักษาน้ำลี้ที่ดำเนินการเพื่อส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ไขปัญหาน้ำลี้และได้รับการยอมรับว่าสามารถแก้ไขปัญหาแม่น้ำลี้ได้ระดับหนึ่งแต่ก็ยังประสบปัญหาการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง การที่จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้นแนวทางต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ทุกภาคส่วน รวมทั้งต้องแสดงหลักฐานเชิงประจักษ์ทั้งผลการวิจัย การศึกษาภาคสนาม และผลการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ที่ประชาชนสามารถเข้าใจได้โดยง่าย อันจะนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ที่สนับสนุนด้านการแสวงหาเทคนิคและเทคโนโลยีการจัดการน้ำที่เหมาะสม

การสร้างจิตสำนึกเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำลี้เป็นแนวทางหนึ่งที่จะต้องนำมาใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาโดยต้องแสวงหาแนวทางการใช้ทรัพยากรในแม่น้ำลี้ทั้งทรัพยากรน้ำ สัตว์น้ำ พืชน้ำที่ใช้เป็นอาหารร่วมกัน โดยอาจจะใช้แนวทางการสร้างความสมดุลระหว่างปัจจัยสิ่งแวดล้อมทั้งป่าไม้ การผันแปรของปริมาณน้ำในแม่น้ำลี้และลำธารสาขาย่อยที่ในปัจจุบันมีน้ำไหลเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีกิจกรรมและสร้างแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่โดยอาจจะเป็นการแสดงรูปภาพแม่น้ำลี้ที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องโดยการใช้วิทยุชุมชนเป็นต้น ในส่วนของสถานศึกษาในพื้นที่ทั้งโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างจิตสำนึกเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำลี้โดยการประสานงานกับหน่วยงานราชการทั้งสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำพูน สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 เชียงใหม่ รวมถึงมหาวิทยาลัยเพื่อสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ให้กับนักเรียนและประชาชน

ปลายน้ำ (อำเภอบ้านโฮ่งและอำเภอเวียงหนองล่อง) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแม่น้ำลี้ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาพื้นที่แม่น้ำลี้บางจุดโดยเฉพาะฝายทดน้ำและจุดที่แม่น้ำลี้ไหลผ่านวัดหรือโบราณสถานเพื่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อนหรือประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ เช่น ประเพณีลอยกระทง การประกอบพิธีกรรมพื้นบ้าน โดยอาจจะสนับสนุนงบประมาณบางส่วนเพื่อสร้างที่พักและจัดหาพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ เพื่อปล่อยลงสู่แม่น้ำลี้ ผู้เข้าร่วมเวทียังให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาโครงการที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำลี้ทั้งการสร้างผนังกันริมตลิ่ง การขุดลอกแม่น้ำลี้ และการปรับปรุงฝายทดน้ำที่ชำรุด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับวิธีการและพิจารณาถึงความเสียหายต่อพื้นที่ทางการเกษตรและพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชน ทั้งนี้ควรให้ประชาชนได้สะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

ส่วนการใช้ประโยชน์ควรพัฒนาแผนการจัดการน้ำในอนาคต ซึ่งอาจดำเนินการได้โดยการวางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างตรงจุดในแต่ละพื้นที่ โดยชุมชนต้นน้ำซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงที่ยังดำรงชีพด้วยการพึ่งพาอาหารจากป่าและแม่น้ำลำ ควรเน้นการส่งเสริมด้านพัฒนาอาชีพเพื่อให้สามารถดำรงชีพและเลี้ยงครอบครัวได้โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม เช่น การจักสานผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ ทั้งนี้เพื่อลดการขยายพื้นที่ทางการเกษตรที่มีแนวโน้มการขยายสู่พื้นที่ป่าต้นน้ำลำ ส่วนชุมชนกลางน้ำและปลายน้ำซึ่งใช้ประโยชน์มากกว่าชุมชนต้นน้ำโดยเฉพาะการใช้น้ำเพื่อการเกษตรควรฟื้นฟูและปรับปรุงฝายทดน้ำและคลองส่งน้ำให้เกิดประสิทธิภาพโดยการนำแนวคิดระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝายซึ่งเป็นแนวทางการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพที่สะท้อนแนวทางการปฏิบัติและกฎกติกาผ่านพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายและพิธีกรรมการสืบชะตาน้ำเพื่อฟื้นฟูสายน้ำ โดยชุมชนยึดถือเป็นวัฒนธรรมสำคัญที่เชื่อมร้อยใจชุมชนที่ใช้ลำน้ำเดียวกัน นอกจากนี้ระบบเหมืองฝายยังเป็นการสร้างความรู้ของชุมชนโดยผ่านการคิด ปฏิบัติบนวิถีของชุมชนที่ประชาชนในพื้นที่เคยปฏิบัติก่อนที่รูปแบบการผลิตทางการเกษตรจะเปลี่ยนจากการผลิตพืชไร่มาเป็นสวนมะม่วงและลำไย

จากข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้นได้นำมาสู่กลยุทธ์การแก้ไขปัญหาความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลำและคุณภาพชีวิตของประชาชนของชุมชนบนฐานการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะเห็นได้ว่าสภาพปัญหาของแม่น้ำลำมีสาเหตุมาจากกิจกรรมของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลำโดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร การปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนและชุมชนโดยไม่ผ่านการบำบัด รวมถึงการทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลจากครัวเรือนลงสู่แม่น้ำลำ นอกจากนี้โครงการพัฒนาแม่น้ำลำของหน่วยงานภาครัฐทั้งการขุดลอกแม่น้ำลำ การสร้างฝายทดน้ำและอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทิศทางการไหลของแม่น้ำลำทั้งสองสาเหตุดังกล่าวข้างต้นได้ก่อให้เกิดความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลำทั้งคุณภาพน้ำ อุทกภัย และปริมาณน้ำลดลงในฤดูแล้ง ปรากฏการณ์ทั้งกิจกรรมของประชาชน การพัฒนาแม่น้ำลำ และความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลำได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านบวก เช่น ประชาชนมีค่าใช้จ่ายลดลงในการกำจัดของเสียจากครัวเรือน การมีรายได้เพิ่มจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่สามารถใช้น้ำในแม่น้ำลำได้ตลอดปี และผลกระทบด้านลบ เช่น การที่ต้องสัมผัสน้ำที่มีการปนเปื้อน ความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเกิดอุทกภัยและภัยแล้ง รวมถึงการสูญเสียพื้นที่การเกษตรและพื้นที่อยู่อาศัยจากการเปลี่ยนทิศทางการไหลของแม่น้ำลำ เป็นต้น ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหาควรตั้งอยู่บนฐานแนวคิดที่เน้นความเป็นศักยภาพของชุมชนทั้งการใช้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมที่เป็นกฎ กติกาของชุมชนที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ ความศรัทธาสืบเชื้อสายชาติ เช่น ผีต้นน้ำ ผีเหมืองฝายและการแห่ช้างเผือก รวมถึงการรวมกลุ่มตามแนวคิดประชาสังคม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มรักษามแม่น้ำลำ รวมถึงส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านประสบการณ์ของประชาชนโดยเฉพาะเมื่อเกิดภาวะอุทกภัย ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น การตรวจคุณภาพน้ำเบื้องต้น การสนับสนุนเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องให้กับโรงเรียนในพื้นที่ ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนงบประมาณ สถานที่เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้และสร้างระบบบำบัดน้ำเสียในอนาคต ดังนำเสนอในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กลยุทธ์การแก้ไขปัญหาความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลำและคุณภาพชีวิตของประชาชนของชุมชน
บนฐานการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ทั้งนี้การผลักดันข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังกล่าวข้างต้นสู่การปฏิบัติต้องก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งวิธีคิด วิธีการ ขั้นตอนการดำเนินงานอันจะนำไปสู่การถอดองค์ความรู้ออกมาเป็นแนวปฏิบัติได้สอดคล้องกับพื้นที่ ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ร่วมกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน และสิ่งสำคัญอีกประการ คือ ความมุ่งมั่น จริงจัง และปฏิบัติตามกฎกติกาอย่างเคร่งครัดของประชาชนและผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำลำ นอกจากนี้การแสวงหาแนวทางที่นำมาใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาตินั้นควรเป็นกระบวนการที่ต้องทำการสื่อสารข้อมูลอย่างทั่วถึง ดำเนินการกำหนดบัญชีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระบุความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมถึงการศึกษาวิจัยต้องแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานโดยให้แต่ละกลุ่มเข้าร่วมทุกขั้นตอน การมุ่งเน้นทางด้านเทคนิคที่ปฏิบัติได้ยากอาจนำไปสู่ปัญหาการไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ในทางตรงกันข้ามหากมีการเปิดโอกาสให้หลายฝ่ายได้ร่วมเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลที่สำคัญเพื่อลดโอกาสในการเข้าใจผิดจากความไม่รู้ของทั้งสองฝ่ายออกให้ได้มากที่สุดจนกลั่นกรองให้เหลือเฉพาะความแตกต่างในสาระและประเด็นสำคัญเท่านั้นอาจจะนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนได้

ในส่วนของแนวทางในการนำกลยุทธ์การแก้ไขปัญหาความเสื่อมสภาพของแม่น้ำสู่การปฏิบัติอาจจะทำได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แผนปฏิบัติเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการจัดการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและคุณภาพชีวิตของประชาชน

ยุทธศาสตร์ / กิจกรรม	ยุทธวิธี/ วิธีปฏิบัติ	สถานที่	ผู้รับผิดชอบ	การประเมินผลและการติดตามตรวจสอบ
การจัดการเชิงภูมิเวคลุ่มน้ำ 1. การใช้ประโยชน์ที่ดิน	ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรจากเกษตรเคมีเป็นเกษตรปลอดสารพิษ	แม่น้ำลำตอนกลางและตอนล่าง	สำนักงานเกษตรจังหวัดลำพูนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดลุ่มน้ำ	เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเกษตรเคมีเป็นเกษตรปลอดสารพิษอย่างยั่งยืน
2. การขุดลอก / การสร้างพังกันตลิ่ง	การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการทำความเข้าใจก่อนดำเนินการโครงการ	ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ	สำนักงานชลประทานจังหวัดลำพูนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชน	ประชาชนเข้าร่วมประชุม
3. การสร้างฝายทดน้ำ / อ่างเก็บน้ำ	การรื้อฟื้นแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการจัดการน้ำ โดยเฉพาะแนวคิดการเลี้ยงผีเหมืองฝาย	ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับสถานศึกษาและวัดในพื้นที่	ชุมชนมีการใช้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการจัดการน้ำ
การจัดการแหล่งกำเนิดมลพิษ การปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนและการจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล	ส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างความตระหนักของประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบของน้ำเสียจากครัวเรือน ขยะและสิ่งปฏิกูลต่อแม่น้ำ	ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ	- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำพูน - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	การเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชน

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

คุณภาพชีวิตของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลำ พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับคุณภาพชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณของประชาชนได้สะท้อนวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับแม่น้ำลำทั้งการใช้เป็นแหล่งอาหาร การเกษตร และการใช้เพื่อการอุปโภค บริโภคมาตั้งแต่อดีต รวมถึงองค์กรท้องถิ่นและภาคประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลำได้พยายามรื้อฟื้นวิถีวัฒนธรรมที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำลำ ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง กิจกรรมเหล่านี้จะทำให้ประชาชนบางส่วนเกิดความรู้สึกสูญเสียและเสียดายแม่น้ำลำที่เคยอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งรวม

คุณค่าและวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามต่างๆ ของท้องถิ่น แสดงให้เห็นจิตวิญญาณของผู้คนในท้องถิ่นที่แสดงถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนกับแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่นเดียวกับเกษตรกรบางส่วนในพื้นที่เทศบาลเมืองแกนพัฒนาอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ที่มีความเป็นห่วงผู้ใช้น้ำคลองชลประทานแม่แตง และเกิดความรู้สึกสูญเสียและเสียค่าแห่งทรัพยากรธรรมชาติโดยเห็นว่าการใช้สารเคมีการเกษตรในปริมาณที่ไม่เหมาะสมส่งผลต่อแม่น้ำแม่จันและแม่น้ำปิง รวมถึงการที่พื้นที่เป็นพื้นที่ต้นน้ำ (Tanaree & Jaitae, 2010) ส่วนคุณภาพชีวิตด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีปัจจัยชุมชนที่ยังคงความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบชุมชนล้านนาทั้งการแบ่งปันอาหารที่ตนเองหามาได้หรือปลูกไว้ในพื้นที่ตนเอง การช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย การสื่อสารกิจกรรมที่ทางราชการหรือองค์กรท้องถิ่นมาให้ความช่วยเหลือแม้เป็นคนต่างถิ่นที่มาอยู่อาศัยในพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพ จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรม ประเพณี แนวคิดและจิตวิญญาณในการดำเนินชีวิตของประชาชนไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมและจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมด้านความกตัญญูต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ การเคารพนับถือผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ นอกจากนี้ความเป็นเมืองที่มีแนวโน้มขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดช่องว่างทางสังคมที่ทำให้ประชาชนบางกลุ่มสามารถแสวงหาประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองได้ แต่ชุมชนก็ยังสามารถดำรงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมชุมชนที่เป็นโอกาสให้ประชาชนได้สะท้อนปัญหาให้กับเพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชนได้ทราบและร่วมกันแสวงหาแนวทางในการแก้ไข

นอกจากนี้ยังมีแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาที่เป็นแนวทางเสริมสร้างขวัญกำลังใจ (สุขภาพจิต) ทั้งความเชื่อเกี่ยวกับผี พิธีสงเคราะห์ สู่ขวัญ สืบชะตา และบูชาเทียน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ประชาชนใช้เพื่อการเสริมสร้างกำลังใจเมื่อประสบปัญหาสุขภาพและปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทำให้ท้อแท้ หดหู่กำลังใจ รวมถึงต้องการเสริมสร้างกำลังใจเพื่อการมีชีวิตในปัจจุบันและอนาคตมีความเป็นปกติสุขทั้งนี้การมองมิติสุขภาพตามแบบแผนดังกล่าวเป็นการมองจากมุม “สุขภาพดี” (Good health approach) ตลอดช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งไม่ได้มองสุขภาพในเชิงเจ็บป่วย (Sick health approach) ที่มองจากโรคหรือการบำบัดรักษาเป็นหลัก เห็นได้ว่าวิถีการดูแลสุขภาพนั้นมุ่งให้เกิดความสมดุลของจิตใจเป็นหลักหรือมุ่งรักษาคณมากกว่ามุ่งรักษาโรค แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และบริบทแวดล้อมทั้งด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์ของสังคมนั้น ทั้งนี้กระบวนการจะเชื่อมโยงกับครอบครัวและญาติมิตรที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ภายใต้สังคมนั้นและสิ่งแวดล้อมที่กำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของวิถีการดำเนินชีวิตที่แฝงอยู่ในรูปแบบพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ของการรักษา โดยให้ความสำคัญกับความเชื่อและการให้คุณค่าของสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) ซึ่งยุคโลบายนี้ได้ก่อเกิดการเสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้คนให้มีความหวังจากการช่วยเหลือของสิ่งที่ตนศรัทธา นอกจากนี้กระบวนการนี้ยังเป็นระบบอำนาจของชุมชนที่ใช้ขัดเกลา และควบคุมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและเป็นแหล่งกำเนิดคุณค่าที่ทำให้คนเข้ามามีความสัมพันธ์กัน (Taoprasert, 2001) ส่วนคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมมีปัจจัยที่ประชาชนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำลี้ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตร พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำลี้และคลองส่งน้ำตามธรรมชาติเพื่อการพาณิชย์และการอยู่อาศัยของประชาชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพที่เป็นอาหารจากป่า แหล่งน้ำทั้งพืชผักและสัตว์มีปริมาณลดลงโดยเฉพาะปลาสร้อย ปลาหมอ และปลากะทิงลายที่ในอดีตมีอย่างชุกชุม ในส่วนของแม่น้ำลี้มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เสื่อมโทรมทั้งคุณภาพน้ำ อุทกภัยจากน้ำล้นตลิ่งในฤดูฝน การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภค บริโภค

ในฤดูแล้ง รวมถึงการขุดลอกแม่น้ำลำคลองของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ทำให้แม่น้ำลำเปลี่ยนทิศทางการไหล ส่งผลกระทบต่อพื้นที่การเกษตรและพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนแต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสม ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมประชาชนไม่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์แม่น้ำลำและคลองส่งน้ำตามธรรมชาติได้อย่างเท่าเทียมกันโดยเฉพาะพื้นที่ตอนบนที่มีการขยายพื้นที่เพื่อการเกษตรเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการผลิตพืชเพื่อการบริโภค (ข้าวและพืชผักสวนครัว) เป็นพืชเชิงพาณิชย์ (ข้าวโพดและลำไย) ทำให้ประชาชนบางส่วนเกิดความขัดแย้งและต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่ (Kijmee, 2008)

ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากเวทีการสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทั้งการก่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างแท้จริง การสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชน และการสร้างกฎกติกาจากฐานการปฏิบัติตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่ออำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติที่ประชาชนยังมีความเชื่อและพร้อมปฏิบัติตามเงื่อนไขเพื่อให้สิ่งเหล่านี้ปกป้องคุ้มครองให้การดำเนินชีวิตเป็นปกติสุข ซึ่งโดยทั่วไปแล้วประชาชนมีการปฏิบัติที่สอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกัน ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นการบูรณาการทั้งโครงสร้างทางวัฒนธรรม ประเพณี และทัศนคติในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมอันสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้เป็นอย่างดี ซึ่งการจัดการทรัพยากรน้ำโดยใช้แนวคิดหลักเป็นการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำสู่การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร และรักษาฐานทรัพยากรให้ดำรงความหลากหลายของสัตว์น้ำและพืชพันธุ์ (Steward, 1955) นอกจากนี้ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังกล่าวยังสะท้อนความต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อแก้ไขความเสื่อมสภาพของแม่น้ำลำที่ประกอบด้วยมลพิษทางน้ำที่เกิดการใช้ น้ำของประชาชนที่เพิ่มขึ้น รวมถึงการไม่บำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยลงสู่สิ่งแวดล้อม การเกิดอุทกภัยจากน้ำล้นตลิ่ง รวมถึงภัยแล้งที่ทำให้น้ำในแม่น้ำแห้งขอดและไหลช้าในช่วงฤดูหนาวถึงฤดูร้อน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้

1. คุณภาพชีวิตของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำลำซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์และผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำลำเป็นอันดับแรกได้สะท้อนความสำคัญและความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำลำที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตประจำวันโดยเฉพาะการใช้ประโยชน์แม่น้ำลำเพื่อการเกษตร ความรู้สึกเหล่านี้จะทำให้ประชาชนปรับเปลี่ยนแนวคิดที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรและความวิตกกังวลเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของตนเอง

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากการใช้กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นการระดมความคิดเห็นที่ครอบคลุมจากทุกฝ่ายทั้งภาคประชาชนและหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นควรผลักดันให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ และให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาความต้องการการสนับสนุนทั้งด้านองค์ความรู้ และกิจกรรมที่แท้จริงของประชาชน โดยอาจจะสร้างแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับแม่น้ำลำโดยใช้สถานศึกษาในพื้นที่เป็นกลไกการขับเคลื่อนกิจกรรม

2. ศึกษาปัจจัยด้านสังคมทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ อิทธิพลของการขยายพื้นที่เขตเทศบาล โครงการพัฒนาในแม่น้ำลำและการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์แม่น้ำลำ

เอกสารอ้างอิง

- de Graaf, I. E. M., van Beek, L. P. H., Wada, Y. & Bierkens, M. F. P. (2014). Dynamic attribution of global water demand to surface water and groundwater resources: Effects of abstractions and return flows on river discharges. *Advances in Water Resources*, 64, 21 - 33.
- Jaitae, S. & Warodomrungsimun, C. (2013). The Li river's Deterioration and Public Policy [In Thai]. *Romphruek Journal*, 31(1), 131 – 156.
- Jongudomkan, D., Promphankping, B., Khlangsaeng, K. & Chanpen, U. (2014). A comparative study on the quality of life and well-being of the poor families in semi-urban area and remote area [In Thai]. *Journal of nursing Science & Health*, 33(3), 40 – 51.
- Juergen, G. (2011). Integrative freshwater ecology and biodiversity conservation. *Ecological Indicators*, 11(6), 1507 – 1516.
- Kijmee, V. (2008). Learning process and potential of community in Li Watershed co-management, Changwat Lamphun [In Thai]. Master's thesis, Chiang Mai University.
- Lemeshow, S., Hosmer Jr, D. W., Janelle, K & Stephen, K. L. (1990). *Adequacy of Sample Size in Health Studies*. Geneva: World Health Organization.
- Maetuen Municipality . (2010). *Reports of Generality*. Retrieved July 12, 2014, from <http://www.tb-maetuen.com/kamun.php>
- NIDA Research Center. (2012). *Thais' Quality of Life in the Year 2012* [In Thai]. Bangkok: National Institute of Development Administration.
- Ping River Basin Committee. (2011). *The Ping River Basin's plan water management* [In Thai]. Chiang Mai: Department of Water Resource.
- Tanaree, W. & Jaitae, S. (2010). *Health impact assessment on agricultural chemical utilized of farm crops Muangkaen Municipality, Maetang District, Chiangmai Province*. [In Thai]. Chiang Mai: Rajabhat Chiang Mai University.
- Taoprasert, Y. (2001). *The way of Lanna Local Wisdom for Health Care*. [In Thai]. Chiang Rai: Rajabhat Chiang Rai Institute.
- Vickie, F. (2011). *Floods, Drought Drive World Food Prices to Record Highs*. Retrieved August 2, 2014, from <http://www.accuweather.com/en/weather-news/floods-drought-drive-world-foo-1/43993>
- Steward, J. (1955). *Theory of culture change*. Chicago: University of Illinois Press.
- [WHO] World Health Organization. (2014). *Water resource quality*. Retrieved April 6, 2014, from http://www.who.int/water_sanitation_health/resources/resquality/en/